

Урок 10

Активна й пасивна лексика української
мови: застарілі
слова (архаїзми й історизми), неологізми

ЗА АКТИВНІСТЮ ВЖИВАННЯ

```
graph TD; A[ЗА АКТИВНІСТЮ ВЖИВАННЯ] --> B[СЛОВА АКТИВНОГО ВЖИТКУ]; A --> C[СЛОВА ПАСИВНОГО ЗАПАСУ]; C --> D[ЗАСТАРІЛІ СЛОВА]; C --> E[НЕОЛОГІЗМИ]; D --> F[АРХАЇЗМИ]; D --> G[ІСТОРИЗМИ]; E --> H[ЗАГАЛЬНОМОВНІ]; E --> I[АВТОРСЬКІ]
```

СЛОВА АКТИВНОГО
ВЖИТКУ

СЛОВА ПАСИВНОГО
ЗАПАСУ

ЗАСТАРІЛІ СЛОВА

НЕОЛОГІЗМИ

АРХАЇЗМИ

ІСТОРИЗМИ

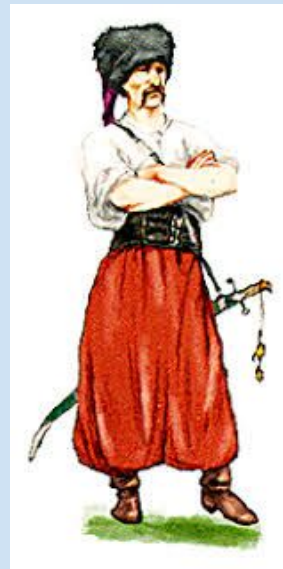
ЗАГАЛЬНОМОВНІ

АВТОРСЬКІ

Історизми – це назви тих предметів, явищ, понять, які відійшли в історію і зараз не вживаються.

ГЕТЬМАН (назва вищих
воєначальників)

ОСАВУЛ (носій владних
повноважень, здебільшого
військових)

ІСТОРИЗМИ

СТЕЛЬМАХ (майстер, який робить вози, сани, колеса тощо)

ЛИМАР (майстер, який виготовляє ремінну зброю)

ІСТОРИЗМИ

ПЛАХТА (незшита поясна частина жіночого українського національного вбрання)

КОБЕНЯК (найпоширеніший чоловічий верхній плечовий український одяг)

ІСТОРИЗМИ

```
graph TD; A[ІСТОРИЗМИ] --> B[Поняття, пов'язані зі старими суспільними формаціями: дворянин, панщина.]; A --> C[Назви зниклих етносів, колишніх поселень, міст, рік: варяги, Тмуторокань.]; B --> D[Назви людей за родом занять та належністю до певних ремесел: кожум'яка, ціпов'яз.]; C --> E[Назви старовинної зброї, одягу, взуття, предметів побуту, сільськогосподарського реманенту: мушкет, кирея, плахта.];
```

Поняття, пов'язані зі старими суспільними формаціями:
дворянин, панщина.

Назви зниклих етносів, колишніх поселень, міст, рік:
варяги, Тмуторокань.

Назви людей за родом занять та належністю до певних ремесел:
кожум'яка, ціпов'яз.

Назви старовинної зброї, одягу, взуття, предметів побуту, сільськогосподарського реманенту:
мушкет, кирея, плахта.

Архаїзми – це назви тих предметів, явищ, понять, які існують і сьогодні, але по-іншому називаються.

БЕРЕЗІЛЬ – БЕРЕЗЕНЬ

БРОВАРНИК – ПИВОВАР

АРХАЇЗМИ

ГРАД – МІСТО

КАЛИТКА – ГАМАНЕЦЬ

АРХАЇЗМИ

КОРОГВА – ПРАПОР

ПЕРСТ – ПАЛЕЦЬ

АРХАЇЗМИ

ПІТ – ПОЕТ

ПРЯ – БІЙ

Вправа 69. Запишіть слова у дві колонки:

1) архаїзми; 2) історизми. Скористайтеся довідкою.

Кошовий, корогва, глас, жупан, свари, січовик, рибар, перст, половиці, ногата, толмач.

Довідка. *Корогва* – прапор, *ногата* – грошова одиниця в стародавній Русі, *рибар* – рибак, *свари* – війна, *толмач* – перекладач.

Перевірте себе

Архаїзми

Корогва;
глас;
свари;
рибар;
перст;
толмач.

Історизми

Кошовий;
жупан;
січовик;
половці;
ногата.

До слів-архаїзмів, поданих у колонці ліворуч, доберіть відповідні слова і словосполучення сучасної української мови, подані в правій колонці.

1 березіль	А говорити
2 глаголити	Б місто
3 град	В вершник
4 комонник	Г злодій
5 лицедій	Д подарунок
6 тать	Е актор
7 ралець	Є березень

Перевірте себе

1Є, 2А, 3Б, 4В, 5Е, 6Г, 7Д

Слова, які з'явилися нещодавно, називаються *неологізмами*

- **Біткойн** (від англ. *bit* – шматочок та *coin* – монета) – децентралізована електронна (віртуальна) валюта.
- **Експат** (від лат. *ex* – поза і *patria* – батьківщина) – працівник, який отримав тимчасове призначення на роботу за кордоном.
- **Лаунж** (від англ. *lounge* – вітальня) – легка фонова музика, призначена для створення невимушеної атмосфери.
- **Пранк** (від англ. *prank* – розіграш, жарт) – телефонний розіграш з метою викликати неадекватну реакцію.
- **Фішинг** (від англ. *fishing* – рибальство) – інтернет-шахрайство з метою виманювання у користувачів мережі персональних даних (паролів, логінів, номерів кредитних карт тощо).

Авторські неологізми

- Тихосумний (Т. Шевченко),
- снігоцвіт (Т. Шевченко),
- крайобраз (І. Франко),
- дзвінкославний (П. Тичина),
- срібнопінний (М. Рильський),
- весновій (А. Малишко),
- березолистий (А. Малишко).

Слова, створені письменником з метою образного висловлення думки, називаються **АВТОРСЬКИМИ НЕОЛОГІЗМАМИ**.

Виконайте вправу “Неологізми”

<https://cutt.ly/uXusx5l>

Запишіть слова в три колонки: застарілі слова, неологізми, загальноновживані слова. Вибір обмотивуйте.

Інтернет, літак, антивірус, пан, агротехніка, мушкет, вікно, екопродукти, помічник, школа, вулиця, книга, гетьман, жупан, праця, свита, хан, топменеджер.

Перевірте себе

Застарілі слова

Пан
Мушкет
Гетьман
Жупан
Свита
Хан

Неологізми

Інтернет
Антивірус
Агротехніка
Екопродукти
Топменеджер

Загальноновживані слова

Літак
Вікно
Помічник
Школа
Вулиця
Книга
Праця

Подумайте і дайте відповіді на запитання

1. Яку лексику називають активною, а яку – пасивною?
2. На які групи поділяється застаріла лексика?
3. Які слова називаються неологізмами? В яких сферах суспільного життя вони вживаються?
4. Які слова називаються авторськими неологізмами?